

ԳՐԻԳՈՐ ՆՅՈՒՍԱՑՈՒ «ՅԱՂԱԳՍ ԵՐԳՈՅ ԵՐԳՈՅ»-Ը ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ԱՂԲՅՈՒՐ

Գրիգոր Նյուսացու մատենագրական ժառանգության հայերեն թարգմանությունների շարքում առանձնանում, ուրույն տեղ է զբաղեցնում «Գրիգորի եպիսկոպոսի Նիսացոյ՝ Յաղագս երգոյ երգոց» խորագիրը կրող աշխատությունը: Բյուզանդական մատենագրի գրական վաստակի հայերեն թարգմանություններն ամփոփող մի քանի տասնյակ ձեռագրերի համեմատումն ու դասդասումը ցույց են տալիս, որ նրա «Յաղագս կազմութեան մարդոյ» գործից հետո, ձեռագրերի առատությամբ ու հնությանբ աչքի է ընկնում «Յաղագս երգոյ երգոց» մեկնությունը. միայն Մաշտոցի անվան Մատենադարանում կա տասնութ հիմնականում ամբողջական ընդօրինակություն: Նույն Մատենադարանում է պահվում «Յաղագս երգոյ երգոցի» 973 թ. Ադանայում գրված երկաթագիր օրինակը: Պահպանվել է գրչի (Պետրոս) հիշատակարանը¹, ուր ընդօրինակության հետ կապված ավանդական մանրամասներից բացի կա նաև մատենագրական այդ հուշարձանը գնահատելու-արժեքավորելու որոշակի ձգտում. «Ի ՆԻԲ (422+551=973) թուականութեանն Հայոց եւ ՉԻԵ Հոռմի թուականութեանն գրեցաւ Մեկնութիւն երգոյ երգոցս² ի գաւառին Տարաւոյ, ձեռամբ Պետրոսի անարժան գրչի, հրամանաւ հար Կիրակոսի եւ համակամութեամբս եղբարցս, վասն յիշատակի հոգոց իրեանց, ի ժամանակի փոխման յաշխարհէ Գրիգորի³ Մամիկոնեանից եպիսկոպոսի: Եւ յետ մահուան նորա բազում շփոթումն եւ հակառակութիւն եղեւ վասն ձեռնադրելոյ եպիսկոպոս⁴: Արդ աղաչեմ զանենեսեան զընթերցաւորս՝ յորժամ ընթեռնուք զլուսաւոր եւ բազմափայլ գիրսս սրբոյն Գրիգորի Նիսացոյ՝ եղբար⁵ Բարսղի, եւ լուսաւորիք եւ աւգտիք ի սմանէ⁶ ընթերցմամբ եւ կամ գրչութեամբ, զստացաւոր՝ սորա՝ հան-

¹ Հրատարակությունը տե՛ս Գ. Զարբհանալեան, Մատենադարան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, Վեներտիկ, 1889, էջ 370, Գարեգին Ա. կաթողիկոս, Յիշատակարանք ձեռագրաց, Բ. Ա, Անթիլիաս, 1951, էջ 127—128, Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ, Ե—ԺԲ դդ., աշխատասիրությամբ Ա. Ա. Մաթևոսյանի, Երևան, 1988, էջ 61—62:

² Գ. Զարբհանալեան, նշվ. աշխ., էջ 370՝ երգոց երգոյս:

³ Նույն տեղում, չիք Գրիգորի:

⁴ Գարեգին Ա. կաթողիկոս, նշվ. աշխ., էջ 127՝ եպիսկոպոսի:

⁵ Գ. Զարբհանալեան, նշվ. աշխ., էջ 370՝ եղբարս:

⁶ Նույն տեղում, էջ 370՝ նմանէ:

⁷ Գարեգին Ա. կաթողիկոս, նշվ. աշխ., էջ 128՝ զստացաւոր:

դերձ եղբարքս, յաղարթս յիշեսցիք ի Տէր, եւ Աստուած ձեզ ողորմեսցի իրում գալստեանն, յորժամ գտուքս իւր պսակէ փառաւ...»⁸:

Քիչ չեն նաև Գրիգոր Նյուսացու նշված աշխատանքի հետ կապված միջնադարյան տեղական հետաքրքրությունների արդյունք մեկնությունների, պատճառների ու լուծմունքների ձեռագիր ժողովածուները⁹: Վերջիններս, չնչին բացատրությամբ, ուղեկցվում են **գրառաջք** կոչված գրական-բանասիրական համառոտ հետազոտություններով, բառերի, արտահայտությունների ու ոչ հաճախադեպ դարձվածների բացատրությունների օրինակներով, ինչպես նաև առաջադիր երկի այս կամ այն ամբողջական դրվագը մեկնելու, որոշակի պարզությամբ օժտելու տվյալ ժանրին հատուկ եղանակներով: Այդ ամենը, անշուշտ, Գրիգոր Նյուսացու գրական վաստակը արժեքավորող մասնագիտական գրառումներ են՝ միանգամայն արժանի պատշաճ ուշադրության:

Գրիգոր Նյուսացու «Յաղագս երգոյ երգոց» երկը կոչված էր առաջին հերթին մեկնելու, անհրաժեշտ բացատրությամբ օժտելու Ս. Գրքի «Երգ երգոցի» բարդ, դժվարընկալելի, հաճախ այլաբանորեն ասված, մասնագիտական պատրաստություն չունեցող ընթերցողի համար որոշակի դժվարություններ կայացնող այն հատվածները, որոնք առավել ևս հասու չէին ընթերցող լայն շրջանների համար: Նման աշխատանքը, հարկավ, առաջին հերթին պահանջում էր Աստվածաշնչի խոր իմացություն, նրա գրքերի շուրջ ստեղծված մեկնողական հարուստ գրականության պատշաճ ծանոթություն և առհասարակ սուրբգրական մատենագրության լավատեղյակություն:

Ինչպես ցույց է տալիս համեմատությունը, բյուզանդական մատենագրի սույն երկի և Ս. Գրքի ընդհանրության օրինակները հիմնականում աստվածաշնչական հայտնի արտահայտությունների, առանձին բանաձևային ձևակերպումների հետ են կապվում: Մինչդեռ Գրիգոր Նյուսացու աշխատանքում եղած բացատրությունները վերանում են այդ ամենից, ընդարձակվում ու ծավալվում են ենթադրվող մեկնաբանության ոլորտից դուրս և հաճախ վերածվում ավանդական հարս ու փեսայի (եկեղեցի-Քրիստոս) փոխաբերական թեմայի շուրջ հյուսված բաց ու ընդարձակ գրույցի: Եվ դա ոչ թե ստեղծագործական բուն տարերքին տուրք տալու, ասելիքին ինքնաբերաբար տրվելու արդյունք է, այլ Ս. Գրոց բազմաթիվ ու այլազան փոխաբերական դրվագների բացահայտում, ծրագրավորված նոր ու ինքնատիպ մեկնաբանություն: Դրանում համոզվելու համար պիտի հետևել Գրիգոր Նյուսացու մի բացատրությանը, որը անմիջական աղերս ունի առաջադրված լուսաբանության հետ: Ս. Գրքից վերցված «Զի ահա ձմեռն էանց, անձրեւն հեռացաւ...»¹⁰ աստվածաշնչական քաղումից հետո նա գրում է. «Բայց պարտ եւ արժան վարկանիմ ոչ կալ մնալ մտաց ի մանրամասնաբար յայտոցիկ նկարագրութիւնսն, այլ սոքաւ յառաջանալ ի յայտնեալ ի ձեռն բանիցս ի խորհուրդն, որպէս զի յայտնել զգանձս մտացն

⁸ Զեռ. № 2684, էջ 249ա—բ:

⁹ Տե՛ս ձեռ. № 1897, էջ 109բ—112բ, № 4150, էջ 44ա—45ա, № 1981, էջ 99ա—133բ, № 6481, էջ 84ա—բ, № 1480, էջ 380ա—284բ, № 5193, էջ 40ա—69բ, № 4765, էջ 69բ—70ա, № 47, էջ 285բ, № 2851, էջ 83բ—84ա, № 621, էջ 21ա—27բ, № 4765, էջ 69բ—70ա և այլն:

¹⁰ Համագաապ Ոսկեան, Երգ երգոցի առաջին եւ երկրորդ թարգմանութիւնը, Վիեննա, 1924, էջ 50, Բ, 11 (այսուհետև՝ Երգ երգոց):

զծածկեալսն ի բանսն»¹¹: Սույն բացատրությունից միաժամանակ երևում է, որ Ս. Գրքի նկարագրությունների շրջանակներից դուրս գալու հեղինակի ձգտումը, առաջադիր մտքի խորհուրդը բացելու, յուրովի մեկնաբանելու Գրիգոր Նյուսացու հոգածությունն ամենևին էլ ինքնանպատակ չեն:

Նույնաբնույթ բացատրությունների ու հիմնավորումների կարելի է հանդիպել նաև Գրիգոր Նյուսացու աշխատանքի առիթով գրված հայերեն մեկնողական բնույթի մի շարք գործերում: Այսպես, օրինակ, Դավիթ Քոբայրեցու (XII դ.) հեղինակությամբ հայտնի մի **պատճառի**¹² գրառաջքում կարդում ենք. «Այսպես լուսք ի պատմող վարդապետաց, թե Գրիգոր ոմն առաքինի, փակակալ եկեղեցւոյն Կեսարու, առանձնապէս խնդրեալ ի Գրիգորէ Նիսացոյ զվերլուծական մեկնութիւն մարմնատեսիլ բանիցն Սողոմոնի, որոյ անուն Երգոյ երգ և արհնութիւն արհնութեան: Ասի թե Գրիգորն այն ընթերցեալ զգեղաշարմար մեկնութիւն Ժողովողին և կարի հաւանեալ: Վասն այնորիկ հարկաւորէ զԳրիգոր Նիսացի, նախ բանիւ և ապա գրով աղաչել, զի և այսմ արասցէ դիպողաբար վերլուծումն ի յանդիմանութիւն, որոց ոչ գիտեն զմիտս աստուածային բանիցս, և նորին աղագաւ խոտան համարին զվերագրեալսն վասն այլակերպ բանիցն, որ ի սմա ծածկեալ է»¹³:

Սույն մտքի առաջին մասը, ինչպես տեսնում ենք, վերաբերում է Դավիթ Քոբայրեցու **պատճառի** ստեղծագործական պատմությանը: Հաջորդ կեսի միջոցով հեղինակը հիմնավորում է մեկնության անհրաժեշտությունը նրանց համար, «որոց ոչ գիտեն զմիտս աստուածային բանիցս», որովհետև այլաբանորեն ասված ենթատեքստը, «որ ի սմա ծածկեալ է», չի ընկալվում սովորական ընթերցմամբ, ուստի և լուսաբանության անհրաժեշտությունն ինքնին հասկանալի է:

Գաղտնիք չէ, որ Աստվածաշնչի «Երգ երգոցի» մեկնությունը կապված է եղել ոչ քիչ թվով դժվարությունների հետ: Նման աշխատանքի լրջությունն ու բարդությունը առավել տեսանելի են եղել կատարողի՝ Գրիգոր Նարեկացու համար: Այդ է վկայում մեկենասին՝ Գրիգոր Արծրունուն, հասցեագրված Նարեկացու հետևյալ բացատրությունը. «Հրաման քո աստուածաւէր թագաւորութեանդ, ով տէր արքայ, բուն և աւելի էր քան զկարմեր. զի այդպիսի խնդիր՝ մեկնել զԵրգ երգոց, այնոցիկ էր, որ ըստ Սողոմոնին է հոգւով: Զի եթէ Նիսացին Գրիգոր, որ կատարեալ վարդապետ էր և հոգիաբանակ, ի բուն կատարմանէ մեկնութեան այսմ գրոցս վերջացեալ գտանի, ո՞րչափ ևս առաւել էս, որ ամենայնիւ տգէտ էմ և ունայն ի հոգւոյն շնորհաց, ոչ կարացից հետևել մտացն ասացելոց ի Սողոմոնեան հոգւոյն»¹⁴: Սույն ուղերձը սեփական կարողությունը ամենահամեստ եղանակով որակելու ընդունված գրական եղանակ լինելուց բացի, ունի նաև որոշակի իրական-փաստական հիմք: Իրողությունն այն է, որ Գրիգոր Նարե-

¹¹ Ձեռ. № 1013, էջ 71ա:

¹² Յաղագս երգոյ երգոց՝ տեսութիւն փաստաբանութեան, ի նոյն Դաւթէ ասացեալ (տե՛ս ձեռ. № 1879, էջ 230բ—232ա):

¹³ Ձեռ. № 1879, էջ 230բ—231ա:

¹⁴ Գրիգորի Նարեկայ վանից վանականի Մեկնութիւն երգոց երգոյն Սողոմոնի, էջ 271 (այսուհետև՝ **Մեկնութիւն երգոց երգոյն**), հրատարակությունը տե՛ս Սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Նարեկայ վանից վանականի Մատենագրութիւնը, ի Վենետիկ, 1840, էջ 271—367, հմմտ. Յուզակ հայերեն ձեռագրաց Զմմառի վանքի Մատենադարանին, կազմեց՝ Մեսրոպ վրդ. Քեշիշեան, Վիեննա, 1964, էջ 294—295:

կացին այդ պահին ընդամենը 26 տարեկան էր և բնական է ենթադրել, որ, որքան էլ բարձր լինե՞ր նրա ստացած վանական-վարդապետական պատրաստությունը, անուրանալի գրական-ստեղծագործական բնատուր օժտվածությունը, այդուհանդերձ, գաղտնիք չէ, որ նա չունե՞ր աշխատասիրելու գոնե նվազագույն փորձ: Միաժամանակ պիտի նկատել, որ նույն հայոց միջնադարյան գրականության մարզում կան ոչ քիչ թվով օրինակներ, որոնք հնարավորություն են տալիս պնդելու, որ նման ընդգծված կարողության պայմաններում տարիքը վճռորոշ նշանակություն ունենալ չի կարող: Մինչդեռ Նարեկացու Մեկնության գրության ժամանակի շուրջ կասկած չի կարող լինել, որովհետև գործի ավարտամասում պահպանվել է հեղինակի հիշատակարանը, որ կա ոչ միայն ժամանակի հստակ սահմանագատում («Ի ՆԻԶ (=426+551=977) թուականութեանս Հայոց»¹⁵), այլև բուն գործը ստանձնելու հետ կապված ուղղակի բացատրություն. «Ապա ի հոգս եղեալ թագաորին այսպիսի իրի, յղէ առ իս միանգամ և երկիցս, որում ոչ իշխեցի ընդդիմանալ, զի ծանեայ, եթէ աստուածահաճոյ է հրամանն, և մեկնեցի զԵրգս երգոյն նորին հրամանա»¹⁶:

Գրիգոր Նարեկացին, անշուշտ, լավածանոթ էր Սողոմոնի «Երգ երգոցի» շուրջ ստեղծված հարուստ գրականությանը, մասնավորապես Հիպոդիտոս Բոստարացու, Որոգիների, Եպիփան Կիպրացու, ինչպես նաև Գրիգոր Նյուսացու համաբնույթ աշխատանքներին: Սակայն ստանձնած գործի դժվարությունը, տվյալ գրական ժանրին հատուկ պարտավորեցնող ավանդական եղանակը Նարեկացուն հարկադրում են համեմատության եզր որոնել նույն ժանրի գրական հուշարձաններում: Հավանաբար այդ որոնման ճանապարհին, իր իսկ նախասիրության թելադրանքով, Նարեկացին իբրև կատարելության չափանիշ ընտրում է Գրիգոր Նյուսացու աշխատանքը, որի հեղինակը, սակայն, «կատարեալ վարդապետ» լինելով հանդերձ՝ «ի բուն կատարմանէ մեկնութեան այսմ գրոցս վերջացեալ գտանի»:

Հասկանալի է, որ Նարեկացու սույն ձևակերպումը առաջին հերթին ընկալելու է իբրև առաջադրված խնդրի բարդության չափանիշ: Ասվածը միաժամանակ հնարավորություն է տալիս մտածելու, որ Նարեկացին ըստ էության ծանոթ էր Նյուսացու Մեկնությանը և, ինչպես կտեսնենք, օգտվում է նրա հայերեն թարգմանությունից¹⁷: Ավելին, հիմքեր կան մտածելու, որ Գրիգոր Նարեկացին ձեռքի տակ ունեցել է ոչ միայն Գրիգոր Նյուսացու, այլև Բարսեղ Կեսարացու և Գրիգոր Նազիանզացու ճառերի ու թղթերի մի

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 367, հմմտ. Н. Я. Марр, Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии, III, СПб., 1901, стр. XIII.

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 367: Կարծիք կա, որ «Երգ-երգոցի Մեկնութիւնը կարելի չէ նկատել ծնունդ Նարեկ Աղօթամատեանի հեղինակի մտքին ու սրտին» («Բազմավէպ» 1961, էջ 10): Այս պարագայում մեզ զբաղեցնողը տվյալ երկի հեղինակային պատկանելության խնդիրը չէ, այլ դրա սկզբնաղբյուրներից մեկի՝ Գրիգոր Նյուսացու համանուն երկի առընչակցության բնույթի հարցը:

¹⁷ Որքան մեզ հայտնի է, Նյուսացի-Նարեկացի առնչակցության խնդիրը հայագիտության մեջ առ այսօր սուկ ակնարկվել է. «Դարձեալ Նարեկացին զԳրիգորի Նիսացոյ զԵրգ երգոցիս մեկնութիւն (զոր չէ տեսեալ մեր), ուրեք ուրեք յառաջ քերէ ի մեկնութեան իւրում» (Յուդակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա, կազմեց Յ. Տաշեան, Վիեննա, 1895, էջ 124), «Գրիգոր Նիսացին գրած է Երգ երգոցի մեկնութիւն մը եւ անկէ օգտուած է Գրիգոր Նարեկացին իւր համանուն երկին «էջ» (Երգ երգոց, էջ 40):

մասի հայերեն թարգմանությունները և օգտվել է դրանցից: Այդօրինակ գրական առնչակցության առաջին բացահայտողը ինքը՝ Նարեկացին է: Պարզվում է, որ իր նշանավոր «Մեկնութիւն երգոց երգոյն» աշխատությունը շարադրելիս հաճախ բառացի վկայակոչման եղանակով, երբեմն էլ առանց հեղինակի անունն ու համապատասխան գործը հիշատակելու, վերապատմելու ճանապարհով Նարեկացին օգտվում է Բարսեղ Կեսարավերապատմելու ճանապարհով Նարեկացին օգտվում է Բարսեղ Կեսարացու «Ի սուրբ նահատակն Քրիստոսի Ստեփանոս»¹⁸ ներբողի, Գրիգոր Նացիանզացու «Քրիստոս ծնեալ» գրքի յոթ ճառերի¹⁹, «Յաղթեցալ» գրքի «Յաթանասիոս եպիսկոպոս Աղէքսանդրացի» դամբանականի, ինչպես նաև Գրիգոր Նյուսացու «Յաղագս երգոյ երգոց» մեկնության հայերեն թարգմանություններից:

Արդ՝ Գրիգոր Նյուսացու նշված աշխատության և Գրիգոր Նարեկացու «Մեկնութիւն երգոց երգոյն» երկի առնչակցության մասին որոշ պատկերացում կազմելու համար վկայակոչենք ընդհանրության մի քանի օրինակ.

1 Նյուսացի. «Սեաւ եմ ես եւ գեղեցիկ՝ դստերք Երուսաղէմի, իբրեւ զխորան Կեդարու եւ իբրեւ զվրանն Սողոմոնի: Մի հայիք յիս, զի ես եմ սեւացեալ, վասն զի խեթի հայեցաւ յիս արեգակնն: Որդիք մար իմոյ մարտեան ընդ իս, եղին զիս պահապան յայգիս՝ զայգի իմ ոչ պահեցի»²⁰:

Նարեկացի. «Սեաւ եմ ես և գեղեցիկ՝ դստերք Երուսաղէմի, իբրեւ զվրանն Կեդարու, և իբրեւ զխորանն Սողոմոնի: Մի հայիք յիս զի ես եմ սևացեալ. զի խեթի հայեցաւ յիս արեգակն: Որդիք մօր իմոյ մարտեան ընդ իս. և եղեալ զիս պահապան աջգեստանին, զի զայգին իմ ոչ պահեցի»²¹:

2 Նյուսացի. «Զիոյն իմոյ ի կառսն Փարաւոնի նմանեցուցից զքեզ, մերձաւոր իմ»²²:

Նարեկացի. «Զիոյն իմոյ ի կառսն Փարաւոնի նմանեցուցից զքեզ մերձաւոր իմ»²³:

3 Նյուսացի. «...եկ ընդ հովանեաւ վիմին, մերձ ի նախապարիսպն, ցոյց ինձ զդէմս քո, լուոյ ինձ զձայն քո, զի ձայն քո՝ քաղցր եւ դէմք քո՝ գեղեցիկք»²⁴:

Նարեկացի. «Ցոյց ինձ զդէմս քո, և լսելի արա ինձ զբարբառ քո. վասն զի ձայն քո քաղցր է և դէմք քո գեղեցիկ»²⁵:

4 Նյուսացի. «Յանկողնի իմում ի գիշերի ասէ խնդրեցի, զոր սիրեաց անձն իմ, խնդրեցի զնա եւ ոչ գտի, կոչեցի զնա եւ ոչ լուաւ ինձ...»²⁶:

¹⁸ Տե՛ս ձեռ. № 822, էջ 218ա—222ա, հմմտ. Մեկնութիւն երգոց երգոյն, էջ 336, 352:

¹⁹ Այդ ճառերն են՝ «Ի ծնունդ Քրիստոսի», «Ի յայտնութիւն Տեառն», «Ի Մկրտութիւնն», «Յամենասուրբ պասքալ և ի հեղգութիւնն», «Ի նոր կիրակէն», «Վասն հարութեան կարկոտին» և «Յաղագս աղքատասիրութեան», հմմտ. Գր. Նարեկացի, նշվ. աշխ., էջ 279, 290, 294, 302, 306, 314, 331, 362, 364, 365, 366:

²⁰ Զեռ. № 1013, էջ 49բ, բնագիրը տե՛ս Patrologiae cursus comp'etus. Series gr ca (այսուհետև՝ PG), t. 44, էջ 788:

²¹ Մեկնութիւն երգոց երգոյն, էջ 282, հմմտ. Երգ երգոց, Ա, 4—5:

²² Զեռ. № 1013, էջ 55ա, բնագիրը տե՛ս PG, t. 44, էջ 808:

²³ Մեկնութիւն երգոց երգոյն, էջ 285, հմմտ. Երգ երգոց, Ա, 8:

²⁴ Զեռ. № 1013, էջ 69ա, բնագիրը տե՛ս PG, t. 44, էջ 857:

²⁵ Մեկնութիւն երգոց երգոյն, էջ 294:

²⁶ Զեռ. № 1013, էջ 76բ, բնագիրը տե՛ս P , t. 44, էջ 888:

Նարեկացի. «Յանկողնի իմում ի գիշերի խնդրեցի զոր սիրեաց անձն իմ, խնդրեցի զնա և ոչ գտի, կոչեցի զնա, և ոչ ետ ինձ ձայն»²⁷:

Համադրվող հատվածների մամուլությունը, ավելի ճիշտ՝ նույնությունը ինքնին ակնհայտ է: Վկայված և առհասարակ եղած ընդհանուր տեղիների համեմատումն ու դասդասումը որոշ ընդհանրացումների հնարավորություն են տալիս:

Նարեկացին խնդրո առարկա սկզբնաղբյուրից օգտվում է բառացի քաղման եղանակով և որ հիմնականում անհրաժեշտ է նկատում հիշատակել օգտագործվող հեղինակի անունը և ոչ թե համապատասխան գործի խորագիրը: Պետք է նկատել, որ այս նույն սկզբունքը կիրառվում է նաև մյուս կապադովկացի մատենագիրների աշխատանքներին դիմելիս:

Ընթերցողին օգնելու-կողմնորոշելու նպատակով Նարեկացին հուշում է, առաջադրվող վկայակոչությամբ չբավարարվելու դեպքում, դիմել բուն նյութի համեմատաբար ընդարձակ ու առավել համոզիչ բացատրությանը: Ընդհանրության հարակից դրվագներում կան այդ կարգի օժանդակ բացատրություններ: Ահա դրանցից մեկը. «Արդ ես ի համառօտն եմ ի փութալ. և թէ երկայն կամիս լսել զբանս, երթ առ Նիսացին Գրիգոր»²⁸ կամ՝ «...զցանկացողսն ընդարձակ բանից ի Նիսացին Գրիգոր յողարկեցից»²⁹:

Ա. Գիրքը և ընդհանրապես սուրբգրական մատենագրությունը անուն առ անուն իմացող Նարեկացին երբեմն համեմատության եզր է որոնում Նյուսացու երկի ու նրա բուն սկզբնաղբյուրի ընդհանրական մասերում և, առանց երկմտելու, նախապատվությունը վերապահում է բյուզանդական մատենագրի միջամտությանը: Մի մեկնաբանության առիթով նա տալիս է հետևյալ բացատրությունը. «Զայս երգ երգոցս փեսային բանիս ասէ. և Նիսացին Գրիգոր բաժանէ զայս, և հարսինն բանիս ասէ, որում և մեք հաւանիմք»³⁰:

Որքան էլ պետական-պաշտոնական հողի վրա դրվեր Նարեկացու գործի ստեղծման հիմքը (ասվեց, մեկեմաս-պատվիրատուն Արծրունյաց թագավորն էր), այդուհանդերձ, թվում է, **Մեկնութիւն երգոց երգոյն** աշխատության գրության բուն պատճառը պիտի փնտրել «Երգ երգոցի» սյուժեի՝ հարս ու փեսայի անվան շուրջ հյուսվող լիրիկական պատմության նկատմամբ X դարում եղած հաստատուն հետաքրքրության աճի մեջ, որը և հարկադրել է Նարեկացուն «բացայայտել զխորին ծածուկսն, որ ի նոսա, որ են քաղցր առ ի լսել»³¹:

«Մեկնութիւն երգոց երգոյն» երկում հանդիպող քաղում-հղումները, անկախ իրենց ծավալից ու հեղինակային պատկանելությունից, բնավ չեն նսեմացնում Նարեկացու երկի գրական-մատենագրական արժեքը: Ավելին, դրանք էապես նպաստում են թարգմանական հարուստ մեկնողական գրականության ընդհանուր ֆոնի վրա դիտարկելու և արժեքավորելու Նարեկացու անձի ու գործի մեծությունը, ըստ ամենայնի գնահատելու հայոց ինքնուրույն

²⁷ Մեկնութիւն երգոց երգոյն, էջ 296, հմմտ. Երգ երգոց, Գ, 1:

²⁸ Մեկնութիւն երգոց երգոյն, էջ 285:

²⁹ Նույն տեղում, էջ 296:

³⁰ Մեկնութիւն երգոց երգոյն, էջ 294, հմմտ. «Նաև սուրբ Լուսաւորիչն մեկնէ այսպէս. թէպէտ և Նիսացին Գրիգոր այլազգ» (նույն տեղում, էջ 301):

³¹ Մեկնութիւն երգոց երգոյն, էջ 367:

գրականության մարզում ծնված առաջին մեկնողական աշխատանքի նշանակությունը:

Խոսելով գրական առնչակցությունների մասին ակադ. Մ. Աբեղյանը գրում է. «Ոչ մի կլասիկ մատենագիր չկա, որ հնության մեջ յուր վարժապետն ու վարպետը կամ յուր հովանավորող սուրբը-փիրը չունենա: Բայց և ոչ մի մատենագիր էլ չկա, որ յուր այդ վարպետին հավասարվելու հավակնությունն ունենա, այլ միայն աշխատում են իրենց վարպետի կատարելության մոտենալ, նմանելով նրան, չկարծելով անգամ, թե կարելի է ուրիշ տեսակ գրել»³²:

Հայագետի սույն ձևակերպումը, անշուշտ, տիպական է և առաջին հերթին վերապահելի է գեղարվեստական գրականության ոլորտի համար, մասնավորապես՝ որ այն ասվել է «ֆրանսիական կլասիցիզմի» քննության առիթով: Իսկայն այդ իրողությունը բնավ չի բացառում միջնադարյան մատենագրական հուշարձաններում ևս որոնելու նշված գրական պրոցեսի առանձին դրսևորումների հնարավորությունը, քանի որ գեղարվեստական գրականության նախահիմքերը ճիշտ նույն մատենագրության էջերից դուրս դժվար է պատկերացնել: Այլ խնդիր է, որ գրական ազդեցության իրացումը երկու հնարավոր ճանապարհ կարող է ունենալ. մի դեպքում ստեղծագործողը իր հզոր նախորդի ազդեցությունից ազատվել չի կարողանում և, հասկանալի է, գրական արտադրանքը շարունակում է մնալ բառացի քաղումների կամ, լավագույն դեպքում, վերաշարադրանքի ոլորտում և ակամայից դառնում է նվազ հետաքրքրական:

Մյուս, առավել դժվար, բայց և գերադասելի լուծումը սկզբնաղբյուրի շրջանակներից դուրս գալու, նրա ազդեցությունից ազատվելու, ստեղծագործական նոր որակ տալու եղանակն է: Այս պարագայում կատարվող քաղում-հղումները ասելիքը առավել հավաստի դարձնելու օժանդակ միջոց են դառնում և ոչ թե բուն շարադրանք: Հայոց միջնադարյան գրական առնչակցություններին (գոնե «երեք մեծ կապադովկացիների» շրջանակներում) առավել բնորոշ է ընդհանրության երկրորդ տարբերակը: Նարեկացու գործը, նրանում եղած ոչ ընդարձակ, հատվածական, հաճախ բանաձևային բնորոշումների տեսքով պահպանված վերաբնակեցումները հիմք են տալիս ասելու, որ Նյուսացի-Նարեկացի նմանության օրինակները պատկանում են երկրորդ խմբին:

Նարեկացու երկում եղած ընդհանուր տեղիները, չնչին բացառությամբ, նույնական են Նյուսացու բուն աղբյուրի՝ Ս. Գրքի «Երգ երգոցի» հետ, թեև քաղվել են բյուզանդական մատենագրի Մեկնության հայերեն թարգմանությունից: Համենայն դեպս՝ այդ իրողությունը Նյուսացի-Նարեկացի առնչակցության դեմ չի կարող վկայակոչվել երկու հիմնական պատճառով: Նախ՝ նման դեպքերում, գրեթե միշտ, շատ հստակ է դրսևորվում Նարեկացու դրվատական վերաբերմունքը հղվող նյութի ու նրա հեղինակի, տվյալ պարագայում՝ Գրիգոր Նյուսացու նկատմամբ: Մյուս, ոչ պակաս կարևոր իրողությունն այն է, որ Ս. Գիրք-Գրիգոր Նյուսացի-Գրիգոր Նարեկացի ընդհանուր շղթայի մեջ կան օղակներ, որոնցում Նարեկացու քաղումը ինչ-որ չափով հեռանում է Ս. Գրքից և առավել համընթաց է բյուզանդական մատենագրի Մեկնության հայերեն տարբերակի հետ: Ահա այդ կարգի մեկ օրինակ.

³² Մ. Աբեղյան, Երկեր, է, Երևան, 1975, էջ 222:

Երգ երգոց (Վեներտիկ 1924)	Գր. Նյուսացի (Յաղագս երգոյ երգոց, ձեռ. № 1013)	Գր. Նարեկացի (Մեկնութիւն երգոց երգոյն, Վեներտիկ, 1840)
Սեաւ եմ ես եւ գեղեցիկ դստերք Երուսաղէմի: Իբրեւ զվրանն Կեդարու, իբրեւ զխորանն Սողո- մոնի: Մի հայիք յիս, զի ես սեւ եմ սեւացեալ: Զի անտես արար զիս արե- գակն: Որդիք մար իմոյ մարտեան ընդ իս: Եդին զիս պահապան յայգես- տանին: Զայգին իմ ոչ պահեցի (Ա, 4—5):	Սեաւ եմ ես եւ գեղեցիկ՝ դստերք Երուսաղէմի, իբրեւ զխորան Կեդարու եւ իբրեւ զվրանն Սողո- մովնի: Մի հայիք յիս, զի ես եմ սեւացեալ, վա- սըն զի խեթի հայեցաւ յիս արեգակնն: Որդիք մար իմոյ մարտեան ընդ իս, եդին զիս պա- հապան յայգիս՝ զայգի իմ ոչ պահեցի (Էջ 49բ):	Սեաւ եմ ես եւ գեղեցիկ՝ դստերք Երուսաղէմի, իբրեւ զվրանն Կեդարու, և իբրեւ զխորանն Սողո- մոնի: Մի հայիք յիս, զի ես եմ սեւացեալ. զի խե- թի հայեցաւ յիս արե- գակն: Որդիք մօր իմոյ մարտեան ընդ իս և ե- դեալ զիս պահապան այգեստանին, զի զայ- գին իմ ոչ պահեցի (Էջ 282):

Համադրվող հատվածների մամուլությունն ակնհայտ է, իսկ ինչ վերաբերում է դրանց տարբերություններին, ապա դրանք երկու կարգի են՝ բառական և դարձվածքային: Նյուսացու հատվածի **խորան** և **վրան** ընթերցումների հետ հավանաբար գրչական ճանապարհով դրափոխություն է կատարվել, որովհետև նույնի հունարեն բնագրում նշված բառերը առկա են պահանջվող շարադասությամբ. «իբրեւ զխորան Կեդարու» կապակցության դիմաց ունենք՝ «իբրեւ զվրան»³³, իսկ «իբրեւ զվրանն Սողոմովնի» փոխարեն «իբրեւ զխորան»³⁴: Սույն բառական դրափոխության օրինակը, թերևս, առաջացել է ընդօրինակության ճանապարհով, որովհետև Գրիգոր Նյուսացու Մեկնության հայերեն թարգմանության որոշ ձեռագրերում պահպանվել է ճիշտ հունարենին համընթաց բառական շարադասություն: Ուստի, բավարար հիմքեր կան մտածելու, որ այն քննելի խնդիր չէ և որ պիտի վերանալ ընդամենը բառական դրափոխության տեսքով ներկայացվող տարբերության առաջադրված օրինակից:

Երկրորդ, առավել խնդրական կետը վերաբերում է համադրվող օրինակների դարձվածքային ոչ միօրինակությանը: Ա. Գրքի «Երգ երգոցի» «անտես արար զիս արեգակն» մտքի դիմաց Նյուսացու և Նարեկացու տեքստերում համապատասխանաբար ունենք՝ «խեթի հայեցաւ յիս արեգակնն», «խեթի հայեցաւ յիս արեգակն» միմյանց հետ միանգամայն նույնական, սակայն Ա. Գրքի օրինակից էապես տարբերվող ընթերցում: Նյուսացու միտքը այս մասում ուշադրության արժանի ձեռագրական այլ տարբերակ չունի և, որ ամենակարևորն է, համընթաց է, ավելի ստույգ՝ բառացի թարգմանությունն է հունարեն բնագրի³⁵: Թվում է, ասվածը մի հետևության հնարավորություն է տալիս՝ համապատասխան աստվածաշնչական սկզբնաղբյուրների առկայության պայմաններում էլ Նարեկացու ընդհանրական հատվածների հիմքը մնում է Նյուսացու Մեկնության հայերեն թարգմանությունը:

³³ PG, t. 44, էջ 788:

³⁴ PG, t. 44, էջ 788:

³⁵ PG, t. 44, էջ 788: